

З ІСТОРІЇ ДУБНА НА РУБЕЖІ ХХ СТОЛІТТЯ

Будівництво відродженої Української держави передбачає пошук нового ефективного устрою органів місцевого управління. Тому доцільно глянути на те* як утворювались і діяли місцеві органи управління в минулому. В Рівненському обласному державному архіві зберігаються протоколи засідань Дубенського міського спрощеного громадського управління за 1894-1916рр. Вивчення цих документів проливає світло не тільки на діяльність цього органу місцевої влади, але і дає багато матеріалів для доповнення історії міста.

ПІСЛЯ відміни в 1861 р. кріпосного права царизм провів ряд реформ, серед них міську реформу 1870 р., згідно з якою в містах стали утворюватися міські думи і управи. В 1892 р. ва Міським положенням в містах з меншою кількістю населення замість дум створювались «міські спрощені громадські управління», звані неофіційно управами, які очолював староста. Власники нерухомого майна, зібравшись на сход, таємним толеруванням обирали на 4 роки 15 уповноважених, тобто депутатів. Де-кілька претендентів, які набрали меншу кількість голосів, одержували звання кандидатів, а у випадку вибуття уповноважених, заступали на їхнє місце

На своєму першому засіданні новообрані уповноважені обирали старосту і його помічника, які вважались державними службовцями, а інші уповноважені виконували свої обов'язки на громадських засадах. Скликались засідання або збори уповноважених 1—2 рази на місяць. Якщо на них прибувало менше як 2/3 уповноважених, то вони не були правомочні приймати рішення і переносили їх на інший день. Постанови зборів приймалися більшістю голосів відкритим або таємним голосуванням. Із уповноважених таємним голосуванням обирались постійні або тимчасові комісії міської управи: для збору податків, нагляду за благоустроєм міста й інші. Як правило, до складу таких комісій входило 3—7 членів, тому всі уповноважені були одночасно зав'язані в декількох комісіях.

Дубенське міське спрощене громадське управління стало діяти в 1894. Воно замінило міську думу. Царизм створив ці органи для того, щоб звільнити державні установи Від збору податків, розквартирування військ, виконання різних приписів властей, благоустрою міста, комунальні служби. Тому й їх називали органами самоуправління.

Безпосередньо міське самоуправління підлягало губернаторові. Саме він затверджував склад управління і його комісії, давав дозвіл на виконання постанов, прийнятими зборами уповноважених.

Особливістю Дубна було те, що земля, на якій розташовувалось місто, належала княгині Барятинській, а після її смерті в 1901 р. її дочці — графині Шуваловій, Мешканці міста платили за землю власникам податок - «чинш». Іноді власниці міста, в свою чергу, подавали для міста допомогу: безплатно надавали будівельні матеріали, передавали в користування жителів сквер й інше.

За рахунок чого існувало міське управління і на що витрачало кошти? Важливим джерелом формування їх бюджету був оціночний збір—податок з нерухомого майна, який встановлювався в кількості 1% від вартості в дохід міста. Так, наприклад, якщо в 1895 р. оціночний збір становив 2754 крб., то в 1914 р. — 26500 крб. Крім нього, жителі міста платили державний податок — 26,5 коп, на 100 крб. вартості нерухомого майна і так званий земський (місцевий) податок — 23,5 роп. від 100 крб. того ж майна, а оціночний збір — 1 герб. В 1904 році мешканці Дубна заплатили чиншу — 4402 крб.. державного податку — 2656 крб., земського — 1693 крб. і оціночного збору — 11000 карбованців.

Другим джерелом поповнення міської каси був податок з промислово, і торговельної діяльності. Тому міська управа була зацікавлена у збільшенні прибуткових закладів.

Вже в 1914 р. в Дубні діяло 7 тракторів. 5 оптових пивних, складів, 20 пивних крамниць, 4 винних погребів, 1 погріб російських вин 11 буфет. Від них надходило в бюджет міста 3210 карбованців.

Ще одним джерелом прибутку міської управи були митні збори: видача планів, копій, засвідчення документів. Платним було також розміщення оголошень на міських вітринах. Накладався податок і на візницький промисел. Наприклад, в 1910 р, в Дубні було 38 екіпажей, 2 брички і 40 вантажних візників, для яких були розроблені окремі правила: заборонялось відмовляти пасажиром везти їх в будь-яку частину міста, брати плату вищевстановленої такси, бути напідпитку, курити, грубіянити пасажиром. Предметом доходу спрощеного управління була плата за користування велосипедами. Вже в 1911 р. в місті було зареєстровано майже 50 велосипедів!, 2 автомобілі і 1 мотоцикл. А в 1910 році була спроба встановити плату 10 коп з кожного проданого пуда хмелю, але губернатор заборонив це, щоб не перешкодити торгівлі хмелем, центром якого на Волині стало Дубно.

Доходи міста зростали. Якщо в 1904 році вони становили 30275 крб, то в 1914 р. — 63395 крб. На таку суму планувались і видатки. Справа в тому, що міська управа успадкувала від своєї попередниці — думи, борги, до яких згодом долучила і власні, чого не позбулась за весь період свого існування. Лише в 1907 р. Рада Міністрів частину казенних боргів розклала на 10 років, і вони поступово стали зменшуватись. Проте на 1914 рік місто ще мало 29573 крб. казенних і приватних боргів.

Першою статтею витрат міського бюджету було повернення казенних боргів, а на другому — стояло утримання міської управи: жалування старости, його помічника, інших службовців, оплата приміщення. На 1914 рік ця сума становила — 7670 крб. На окремому засіданні уповноважених говорилось про роздуті штати, що в управі 7 писарів, це більш як в губернському управлінні. Вони «на службу прибувають об 11 годині починають газетки до 2-х, а в 2 год. відходять».

Наступною статтею витрат міського бюджету була військова квартирна повинність. В обов'язки управи входило забезпечення військ приміщеннями під штаби, казарми, конюшні. На це казна виділяла в (рік по нормі: 8,5 крб. на солдата і 4,5 крб. на коня. Оскільки домовласники погоджувались здавати квартири за вищу плату, то різниця доплачувалась з міського бюджету. Наприклад, в 1908 р. місто заплатило квартирної окладу — 9589 крб., хоч виділено було 7183 крб, то вже в 1914 р казна виділила 15929 крб., а виплати боргів становили 29129 карбованців.

Також за рахунок міста утримувалась поліцейська команда — городові. Місто закуповувало для них зброю, одяг, видавалась зарплата. На їх жалування постійно витрачалось 2619 карбованців.

Була в Дубні і власна пожежна команда. 18 квітня 1895 р. в місті вибухнула величезна пожежа, внаслідок якої згоріло багато будинків і все обладнання пожежної команди. Губернські органи виділили погорільцям 2000 крб., і міське управління купило на ці гроші в Чехії нове пожежне устаткування. Крім того, в 1902—1908 рр. в Дубні діяло добровільне пожежне товариство, якому було передано пожежну команду, 7 — 8 пожежників і 8—9 коней.

Одним із напрямків міської управи було забезпечення Дубна водою. На Кемпі була споруджена під'їзна платформа, з якої водовози набирали воду і розвозили по місту. Але ця платформа була далеко від Дубна, а вода тут «оточена заростями, багно-винням, не має протоку, затухла і стала цілком непридатною». Тому біля Кемпи була розчищена річка, щоб вода стала проточною. В 1901 р. міська управа заявила: «жителі міста змушені змиритися із сумним фактом, що для них не судилось користуватись придатною водою і що їй потрібно брати із ріки Іква, незважаючи на те, що вода там цілком непридатна для пиття і вбивча для їх здоров'я». Колодязів з питтєвою водою на той час не було. Тому того ж 1901 ' року розпочався рух за будівництво артезіанського колодязя, спорудження якого розпочалось в 1906 р, А вже через рік

міська управа приймає ухвалу про водовозів, які возили воду як із згаданого колодязя, так і з річки і продавали не вище 3–4 коп. за відро,

В 1908 р. вже запровадилися таблички з назвами вулиць і номерами будинків. Всього назви мали 24 вулиці і провулки: Замкова, Тюремна, Пекарська, Димна, Казначейська. Костелна, тільки на передмістях Сурмичі і Забрама та околиці Чернеччина вулиці не мали назв.

Також міська управа слідувала за освітленням вулиць. В 1895 р. в Дубні було 150 часових вуличних ліхтарів, згодом їх стало 178, «освітлення міста перебувало в незадовільному стані: ліхтарі світять тьмяно і не всі запалюються» або «ліхтарі світять через 1—2—3 і полум'я горить слабо». Зустрічається згадка про нерівномірне розміщення ліхтарів, але це вирішувалось швидко: «вийняти стовпи, де їх багато і додати туди, де нема». А вже в 1908 р., відбулися зміни — встановлено було 12 гасово-розжарювальних ліхтарів, а ще через 2 роки їх стало 23. Та в Дубні будується електростанція, з 1 січня 1914 р. місто освітлюється електрикою. Скаржились жителі Забрами, що світло проведено до волосного правління і припинено, «ніби там люди не живуть».

Правителі міста хотіли встановити міську телефонно-телеграфну станцію для зв'язку з іншими містами, так як на той час існувала лише казенна, станція. Планувалось також з'єднати місто з залізничним вокзалом, а в самому місті розмістити 40 абонентів. Графиня Шувалова обіцяла безплатно виділити стовпи для проведення лінії. Але за браком коштів цей задум сідлав.

Не можна лишити поза увагою діяльність управи в розвитку освіти в Дубні. Тут існувало двокласне учи лише (початкова школа), яка існувала з 1869 і утримувалася на кошти казни, але через переповнення учнями в 1898 р. був відкритий за рахунок міського бюджету паралельний клас. Плата за навчання в двокласному училищі становила 6 крб. на рік. В 1892 р. відкрилась парафіяльна школа при Іллінській церкві, а в 1902 р. — при Спасо-Преображенській. Правда, рівень знань, які давали церковні школи, не влаштовував жителів міс та.

Існувала тут і двокласна школа. В 1910 р. в ній навчалось 187 дітей. При нормі 45 учнів на клас, в першому було 67, в другому — 66, з третьому із 2-х паралельних — 27 хлопчиків і 27 дівчаток. В 1913 р. вона була перетворена в вище початкове училище. Навчання в ньому мало бути безплатним, але, так як казна своєчасно не перераховувала грошей, тимчасову плату за навчання було введено в розмірі 5 крб. на рік.

Що стосується середніх шкіл, то в Дубні з'явилися вони значно пізніше. В 1905 р. дворянка Сапожникова тут відкрила приватну жіночу гімназію із підготовчого і 3-х основних класів. А графиня Шувалова збудувала для цієї школи приміщення, і в 1908 р., в ній вже було 5 класів, а яких навчалось 144 дівчинки. Делегація батьків поїхала до попечителя Київського учбового округу і добилась дозволу на перетворення цієї школи в жіночу гімназію. Ця гімназія відкрилась 1 вересня 1908 р. як неповна середня школа, так як в ній було 4 класи з 90 учениць. 1 вересня 1910 р. цей навчальний заклад одержав статус повної жіночої гімназії. Існувала вона за рахунок плати за навчання: в підготовчому класі — 60 крб. і в основних — 80 крб на рік. Решту витрат взяло на себе місто.

Подібно виникла і чоловіча гімназія. В 1907 р. в Дубні відкривається приватний середній навчальний заклад для хлопців. Він був розрахований на 280 учнів, але, так як поступило більш 500 заяв, відкрився підготовчий і 6 основних класів, причому з двома 5-ми класами. При нормі 40 учнів на клас навчались тут 310 хлопчиків. В листопаді 1907 р. міська управа звернулася до попечителя Київського учбового округу з проською перетворити існуючу чоловічу школу в гімназію. В травні 1908 р. вона звертається вдруге, так як в Дубні вже було 18920 жителів, тому необхідно відкрити чоловічу середню школу, так як в сусідніх містах — Луцьку, Рівному, Кременці і Острозі—такі заклади вже існують. Тим більше, в сусідніх містах навчається з Дубна біля 70 і з повіту

250-270 хлопців. Але чоловіча гімназія стала діяти лише з 1 вересня 1909 р., спочатку із 5 класів, а в 1913 вона стала повною, тобто в ній було 8 класів. Плата за навчання становила 100 крб. на рік. У видатковій частині міського бюджету частина коштів відводилась на медико-ветеринарно-санітарні заходи. Ряд років у цій статті фігурувала лише сума 60 крб., виділена на оплату квартири міської акушерки. Пізніше сюди було долучено 40 крб. на знищення бродячих собак і 20 крб. на фарбу для маркування м'яса на бойні.

Міською управою контролювався продаж м'яса, яке дозволялося продавати лише після огляду і маркування його ветлікарем. В м'ясних крамницях мала підтримуватись чистота: білі фартухи продавців, біла фарба стін, оббиті бляхою столи, прикриті чистим полотном м'ясо. Здійснювався також нагляд за продажем інших продуктів.

В обов'язок міської влади входило встановлення такси (ціни) на продукти харчування і контроль за її дотриманням. При необхідності комісія уповноважених для визначення ціни проводила пробу — контрольну випічку хліба, забій худоби, щоб взнати вихід м'яса та ін. Але частіше робилися запити про ціни на продукти в сусідніх містах для встановлення відповідної ціни в Дубні. Наприклад, в жовтні 1905 р. міська управа збрала відомості, що фунт яловичини коштує в Кременці. Заславі, Острозі — 8 коп., в Ковелі і Луцьку — 9, а в Рівному — 10,5 коп. і встановила ціну для Дубна: I сорт -8 коп., II -6 коп., III—5 коп. за фунт. Подібне спостерігалось і в наступні роки. Напередодні вибуху I світової війни, в 1914 о. фунт яловичини коштував 10—12 коп., свинини 13—18 коп. 19 липня (1 червня) 1914 р.—день оголошення Німеччиною першої світової війни Росії. А вже 27 липня упрощене управління оголосило охорону артезіанського колодязя, електростанції, нічне патрулювання вулиць.

На початку війни в Дубні формується 642 ополченська Волинська дружина. За кошти міста їй було вручено прапор і похідний іконостас. Крім існуючого госпіталю Червоного Хреста, управа взялась за відкриття міського госпіталю.

Військове командування заборонило підвищувати ціни на продукти харчування, але обставини змушували часто переглядати таксу.

Тим часом фронт наближався до міста. Вже 22 червня 1915 р. управа обговорювала заходи на випадок можливої евакуації. А 17 серпня 1915 р. було проведено останнє засідання управи перед її евакуацією в м. Прилуки Полтавської губернії. Охорона залишеного майна доручалась одному із уповноважених. Функції міської управи мав виконувати обивательський комітет, який розпочав свою діяльність 24 серпня 1915 р.

Дубно було окуповане австрійцями 29 серпня 1915 року. Всі 9 місяців окупації місто перебувало у прифронтовій смузі. Внаслідок Брусилівського прориву Дубно було визволене російськими військами 4 серпня 1916 року. 2/3 будинків було зруйновано і знищено, частина жителів евакуювалась вглиб Росії або була вивезена в Австрію,

Дубенська міська управа відновила свою діяльність 10 червня 1916 р. На своєму першому засіданні уповноважені звернулися до властей за допомогою в сумі 50 тис. крб., щоб закупити продукти для міста. Слідом за міською управою в Дубно повернулась поліцейська команда і пожарна частина. В зв'язку з тим, що місто було зруйноване, уповноважені стали клопотатись про повернення чоловічої і жіночої гімназій, евакуйованих у Волчанську Херсонської області, і розміщення їх в Острозі.

Можливо, не всі сторінки історії Дубна за вказаний час висвітлено в цій публікації. Але з допомогою їх ми маємо певне уявлення про минуле тогочасного Дубна.

Г. І. МЕЛЬНИЧУК.

*Провідний архівіст держархіву Рівненської області.
Вісник Дубенщини. – 1 вересня 1993 року*